

незважаючи на складні умови, завдяки своїй наполегливості й працьовитості, у короткий строк став доктором астрономії і професором [2, с. 106].

Вивчення основ астрономії було в той час обов'язковим для всіх студентів математичного відділення фізико-математичного факультету. Більшість зацікавлених астрономією студентів обирали її своєю спеціальністю й уже в стінах університету поглиблювали свої знання в порядку проходження факультативних курсів.

О. Кононович був одним з активних працівників університету й брав участь не тільки в педагогічному процесі, а й у його організації. Кілька років він був секретарем факультету, а потім і деканом. Збереглися документи, які характеризують його як далекоглядного й чуйного керівника і наставника молоді [1, с. 335].

Заслуги О. Кононовича визнані його сучасниками. Його роботи отримали блискучі відгуки найбільших учених того часу. За період його майже тридцятирічної діяльності Одеська астрономічна обсерваторія перетворилася з навчально-допоміжної установи у важливий науковий центр, у якому виконувалися серйозні наукові праці й виховувалися видатні діячі астрономії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Корпун Я. Ю. Александр Константинович Кононович – выдающийся украинский астрофизик; его предшественники и ученики / Я. Ю. Корпун, В. П. Цесевич // Ист. – астрон. исслед. Т. 2. – М. : Наука, 1956. – С. 289-353.

2. Професори Одеського (Новоросійського) університету: Біографічний словник. – Т. 1. – 2-е вид доп. / Від. ред. В. А. Сминтина. – Одеса : Астропринт, 2005. – 128 с.

УДК 94(477)«1940/1950»:378

*Олександр Лук'яненко,
кандидат історичних наук,
старший викладач кафедри культурології
та методики викладання культурологічних дисциплін
Полтавського національного педагогічного
університету імені В. Г. Короленка*

ПЕДАГОГИ «ЗА ПРИМУСОМ ДОЛІ»: ПРОФЕСІЙНИЙ ВИБІР СТУДЕНТІВ-ОСВІТЯН 1940-1950-Х РОКІВ

Стаття подає опис напрямів використання автобіографій студентів педагогічного інституту Української РСР 1940-1950-х років в описові їхнього професійного вибору. Публікація описує факти вступу до учительського вишу через матеріальну скруту, нижчу плату за навчання, доступнішу стипендію. Нарис подає аналіз переведення до педагогічного інституту з інших вишів на споріднені на відмінні спеціальності з різною мотивацією.

Ключові слова: *повсякдення, еґо-документи, студенти, педагогічний інститут, вибір професії, Українська РСР.*

The article provides a description of the directions of use of autobiographies of students of the pedagogical institute of the Ukrainian SSR in the 1940-1950s in the description of their professional choices. The publication describes the facts of the admission to the pedagogical institutes because of financial difficulties, lower tuition fees, more affordable scholarship. The essay provides an analysis of the transfer to a pedagogical institute from other universities to related or to a distinctive specialty with a different motivation.

Keywords: *everyday life, ego-documents, students, pedagogical institute, choice of profession, Ukrainian SSR.*

Джерела особистого походження (так звані его-документи – листи, щоденники та спогади), на наше переконання, мають лежати в основі відтворення ціннісно-орієнтаційної сфери повсякдення українців ХХ століття. Наше дослідження історії будення освітян УРСР розширюється за рахунок автобіографічних записів 1028 студентів Полтавського педінституту 1942-1953 років. у наших попередніх розвідках ми подавали їхній джерелознавчий аналіз, акцентуючи увагу на їхньому значенні для відтворення мотиваційної сфери молоді [23]. Окреме місце було присвячене проблемі причини вибору професії педагога через необхідність продовжити навчання в педагогічному інституті, обірване німецько-радянською війною [24].

Дане дослідження покликане проілюструвати факт «вибору без вибору» – коли молодь ішла до педагогічного вишу тоді, коли просто не мала іншого шансу на здобуття вищої освіти та опанування альтернативної спеціальності. Звертаємо увагу, що ми брали до уваги лише ті автобіографії, в яких студентство власноруч вказувало причину вступу, акцентуючи на цьому увагу членів приймальної комісії. Вважаємо, що це дозволяє говорити про мотивацію вибору. Наголосимо, що до цієї категорії ми не віднесли тих молодих людей, які перевелися до педагогічного інституту з інших уже вищих навчальних закладів у процесі навчання. Вони чітко вказували потребу здобути спеціальність для прикладної діяльності для подальшого повноцінного існування, а не просто шукали «освіти заради освіти» і переводилися з іншого вишу через стан здоров'я, переїзди тощо. Насправді ці люди воліли і не вчилися далі, працюючи за фахом, якби не вимога про вищу освіту на робочому місці, про що свідчать зауваження абітурієнтів в автобіографіях.

Із загального числа лише 2,7% відверто заявляли, що вступали до учительського вишу, бо банально хотіли отримати бодай-якусь спеціальність у житті. Із цим 28 осіб наймотивованішими можна вважати педагогічних працівників різного штибу. Ці дев'ятеро уповні могли б бути студентами заочного відділу, які здобували освіту, працюючи у школі, проте, вирішили поповнити ряди стаціонару. Одних зі школи направляли для підвищення кваліфікації, аби ті могли працювати у старших класах. Так було з Ліною Мильченко, яка після закінчення Зінківського робітфаку працювала вчителькою. Однак, для права викладати у Дейкалівській семирічній школі на Зінківщині не мала відповідної кваліфікації [4, арк. 2].

Інші мали перерваний педагогічний стаж і хотіли повернутися до шкіл з новими знаннями. Прикладом може бути Яків Кива. Він уже працював у школі

№41 м. Дзержинськ Горьківської області Росії. Однак, якщо у перші повоєнні роки його потенціалу було достатньо, то у 1948 р. учителя із закінченим I курсом педінституту змусили довчитися [6, арк. 3].

Третя група молодих людей кидала освітянську роботу та йшли на інші місця, однак, роботодавці змушували їх здобути бодай якусь спеціальність для роботи з людьми. Найчастіше це були «втікачі у політику». Як приклад назвемо Любов Проскуру. Пропрацювавши піонервожатою у неповній середній школі, вона була відкликана райкомом Комсомолу на роботу інструктором. Це й змусило дівчину подавати документи на мовно-літературний факультет учительського інституту в Полтаві, бо «треба була спеціальність» [1, арк. 2].

До таких «вимушених освітян» можна віднести багатьох демобілізованих, які мали притулок у школах як учителі фізкультури та військові керівники. Наприклад, Іван Гречаний Іван відвоював з 1941 по 1943 р., був поранений та демобілізований, після чого навчався у Томському політехнічному інституті. Після звільнення Полтавщини від нацистів, повернувся на батьківщину. І «був змушений (!) працювати воєнруком в Попівській середній школі Комишнянського району» Не зрозуміло, що гіршого було – вимушеність працювати у школі чи робити мілітарним наставником учнів. Однак, у 1946 р. молодий чоловік вступив на фізико-математичний факультет, здобуваючи освіту, тотожну фаху, обраному в Томському політехові [20, арк. 2].

Серед «учителів по неволі» були й ті, хто опинявся у стінах педагогічного вишу волею долі, а вірніше, рішенням владного перста. Наприклад, Микола Лушпин був прийнятий на історичний факультет Київського державного університету за квотою демобілізованих з лав Червоної Армії. Юнак склав іспити, однак виявилось, що він став «завим» за кількістю виділених міністерством місць. Тому управління у справах вищої школи при Раді Міністрів УРСР надіслало хлопця спочатку у розпорядження Сумського, а згодом і Полтавського педінституту. Так вояк-історик став філологом з рішення влади [16, арк. 5].

Траплялися випадки, коли юнаки і дівчата приходили до освітянського профіля через необхідність підвищити кваліфікацію абсолютно не пов'язану з педагогікою. Тоді вони вступали на факультети та відділи, суміжні за їхнім родом занять. Гуманітарії обирали мовно-літературні факультети. Таким був вибір Мотрони Кубрик, яка вступила на нього у 1945 р., аби мати успіх на посаді коректора районної газети [3, арк. 6]. До фізматів та природничих факультетів ішли виробництва. На природничо-географічному відділі можна було побачити, наприклад, картографа з топографічного відділу. На математика вчилися бухгалтери, як Євдокія Ярошенко – рахівниця на бурячному пункті на станції Братешки Решетилівського району [7, арк. 3]. Фах фізика здобували люди з заводів, як Анатолій Темник – колишній електрослюсар на хлібозаводі [14, арк. 2].

Проте, були й дивні поєднання, коли основний фах абітурієнта не відповідав обраному ним профілю навчання. Наприклад, Надія Галушка працювала в управлінні землевпорядкування та сівозміни Полтавського овочезаготівельного відділу. Однак вчитися вирішила на філолога. Як не дивно,

але дівчині навіть видали документ, що з боку управління не буде ніяких перепон у тимчасовому звільненні її з роботи для продовження освіти [15, арк. 3]. Цей факт унікальний, бо її колега Поліна Католик у 1945 р. була вступила на природничий факультет саме через те, що її освіти з Красноградського сільськогосподарського технікуму було замало роботодавцеві [18, арк. 2]. Колгосп на Миколаївщині звільнив дівчину з посади агронома. І, бажаючи повернутися туди, П. Католик обрала бодай наближену спеціалізацію, але аж ніяк не на мовознавство.

З рештою, були й ті, хто ішов у виш із меркантильних питань: людям було потрібне державне стипендіальне забезпечення. І вони цього не приховували. Колишній агроном Надія Портянко кинула роботу на Сумській МТС та повернулася до села Мартиновці Краснодарського району на Харківщині через тяжку хворобу матері. В автобіографії вона чітко пояснила: «змушена вчитися, а не працювати» [19, арк.2]. Ще семеро інших осіб констатували, що так само обрали педагогічний виш Полтави, бо це було їм «легше по грошах». Звісно, іноді молоді люди йшли по профілю і змінювали один педагогічний заклад на інший через їхню віддаленість від дому. Так, Галина Ковалевська з м. Градизьк на Полтавщині після навчання у Полтавському учительському інституті продовжила навчання на заочному відділі Сталінського педінституту. Однак, низька заробітна плата учительки у школі міста Рена Ізмаїльської області змусила її перевестися до Полтави [12, арк.4].

Та більшість «мисливців за дешевизною» починали здобувати освіту в інших вишах на факультетах точних наук, а потім переводилися на фізмат. Серед них були студенти, які це зробили одразу на першому році навчання у Харкові (електротехнічний інститут [8, арк. 2], інституту інженерів залізничного транспорту [9, арк. 1], гірський індустріальний інститут [22, арк.3]). Переходили до учительського вишу через погіршення матеріального стану з другого курсу з Київського технологічного інституту легкої промисловості [10, арк. 1] та Ленінградського автошляхового інституту [21, арк. 2].

Іноді людям через матеріальну незабезпеченість було байдуже, яку освіту здобувати. Наприклад, Ольга Кулішенко зізнавалася, що хотіла б продовжити навчання на медика у Харкові, проте через матеріальну скруту не могла виїхати з Полтави. Тому і вступила на природничий факультет учительського інституту [2, арк. 2]. Можна уявити яким низьким був матеріальний рівень тогочасного студентства, якщо молодь часто змінювала виші не лише по Україні, а й навіть у межах одного міста різницю у оплати за навчання. Наприклад, Ольга Бендеровська перейшла до педінституту після будівельного інституту обласного центру [11, арк. 3]. Унікальність її випадки у тому, що вартість навчання та стипендія важили для дівчини більше, ніж майбутня спеціальність. Бо колишня інженерка перекваліфікувалася на філолога із завидною легкістю. До речі, саме мовно-літературні факультети часто поповнювалися через економічну вигідність педагогічної професії у порівнянні з іншими вишами.

Серед його контингенту були нереалізовані київські фізики [17, арк. 1], одеські біологи [5, арк. 3] та харківські фармацевти [13, арк. 2].

ЛІТЕРАТУРА

1. Архів Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка (далі – АПНПУ), фонд. Особові справи студентів, опис. Випуск 1946 р. Учительський дворічний інститут. Мовно-літературний факультет. Укр. відділ. Стаціонар №363-397. – Справа. Проскура Любов Іванівна. – 3 арк.

2. АПНПУ, фонд. Особові справи студентів, опис. Випуск 1947 р. Педагогічний чотирирічний інститут. Природничий факультет. Стаціонар №649-699. – Справа. Кулішенко Ольга Акимівна. – 5 арк.2

3. АПНПУ, фонд. Особові справи студентів, опис. Випуск 1947 р. Учительський дворічний інститут. Мовно-літературний факультет. Укр. відділ. Стаціонар №537-556. – Справа. Кубрик Мотрона Іванівна. – 11 арк.

4. АПНПУ, фонд. Особові справи студентів, опис. Випуск 1947 р. Учительський дворічний інститут. Мовно-літературний факультет. Укр. відділ. Стаціонар №537-556. – Справа. Мильченко Поліна Федорівна. – 6 арк.

5. АПНПУ, фонд. Особові справи студентів, опис. Випуск 1948 р. Учительський дворічний інститут. Стаціонар. Мовно-літературний факультет. II курс. Укр. відділ. Група В. Учительський інститут 1947-48 нр. – Справа. Пономаренко Варвара Андріївна. – 6 арк.

6. АПНПУ, фонд. Особові справи студентів, опис. Випуск 1948 р. Учительський дворічний інститут. Фізико-математичний факультет. Стаціонар. – Справа. Кива Яків Пилипович. – 7 арк.3

7. АПНПУ, фонд. Особові справи студентів, опис. Випуск 1948 р. Учительський дворічний інститут. Фізико-математичний факультет. Стаціонар. – Справа. Ярошенко Євдокія Демидівна. – 8 арк.

8. АПНПУ, фонд. Особові справи студентів, опис. Випуск 1948 р. Учительський дворічний інститут. Стаціонар. Фізико-математичний факультет. II курс. Учительський інститут 1947-48 н.р. – Справа. Ореховська Віра Василівна. – 5 арк.

9. АПНПУ, фонд. Особові справи студентів, опис. Випуск 1948 р. Учительський дворічний інститут. Фізико-математичний факультет. IV к. Фіз. відділ. Набір 1944-1945. Стаціонар. – Справа. Ноженко Ревміра Вікторівна. – 10 арк.

10. АПНПУ, фонд. Особові справи студентів, опис. Випуск 1948 р. Учительський дворічний інститут. Фізико-математичний факультет. IV к. Фіз. відділ. Набір 1944-1945. Стаціонар. – Справа. Рудзій Ольга Степанівна. – 12 арк.

11. АПНПУ, фонд. Особові справи студентів, опис. Випуск 1949 р. Учительський дворічний інститут. Мовно-літературний факультет. Рос. відділ. стаціонар. – Справа. Бендеровська Ольга Миколаївна. – 28 арк.

12. АПНПУ, фонд. Особові справи студентів, опис. Випуск 1949 р. Педагогічний чотирирічний інститут. Мовно-літературний факультет. Рос. відділ. Стаціонар - Справа. Ковалевська Галина Петрівна. – 14 арк.

13. АПНПУ, фонд. Особові справи студентів, опис. Випуск 1949 р. Учительський дворічний інститут. Мовно-літературний факультет. Рос. відділ. Стационар. – Справа. Поляк Міра Іллівна. – 7 арк.

14. АПНПУ, фонд. Особові справи студентів, опис. Випуск 1949 р. Педагогічний чотирирічний інститут. Фізико-математичний факультет. Математичний відділ. Стационар – Справа. Темник Анатолій Федорович. – 8 арк.

15. АПНПУ, фонд. Особові справи студентів, опис. Випуск 1949 р. Учительський дворічний інститут. Мовно-літературний факультет. Укр. відділ. Стационар. – Справа. Галушка Надія Сидорівна. – 13 арк.

16. АПНПУ, фонд. Особові справи студентів, опис. Випуск 1949 р. Учительський дворічний інститут. Мовно-літературний факультет. Укр. відділ. Стационар. – Справа. Лушпина Микола Федорович. – 13 арк.

17. АПНПУ, фонд. Особові справи студентів, опис. Випуск 1949 р. Учительський дворічний інститут. Мовно-літературний факультет. Укр. відділ. Стационар. – Справа. Микитенко Віра Іванівна. – 6 арк.

18. АПНПУ, фонд. Особові справи студентів, опис. Випуск 1949 р. Учительський дворічний інститут. Природничо-географічний факультет. Стационар №1. – Справа. Католик Поліна Григорівна. – 11 арк.

19. АПНПУ, фонд. Особові справи студентів, опис. Випуск 1949 р. Учительський дворічний інститут. Природничо-географічний факультет. Стационар №1. – Справа. Портянко Надія Захарівна. – 11 арк.

20. АПНПУ, фонд. Особові справи студентів, опис. Випуск 1949 р. Учительський дворічний інститут. Фізико-математичний відділ. Стационар. – Справа. Гречаний Іван Микитович. – 25 арк.

21. АПНПУ, фонд. Особові справи студентів, опис. Випуск 1949 р. Учительський дворічний інститут. Фізико-математичний відділ. Стационар. – Справа. Дядченко Борис Олександрович. – 9 арк.

22. АПНПУ, фонд. Особові справи студентів, опис. Випуск 1949 р. Учительський дворічний інститут. Фізико-математичний відділ. Стационар. – Справа. Пономаренко Раїса Тимофіївна. – 13 арк.

23. Лук'яненко О. В. Біографічні документи як джерело відтворення повсякдення освітян УРСР // Біографічні документи в освіті: теорія і практика: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (25 квітня 2017 р.) [наук. ред. Л. В. Литвинюк]. – Полтава : ПОІППО, 2017. С. 98-101.

24. Лук'яненко О. В. Мотивація професійного вибору студентів-освітян 1940-1950-х років на основі его-документів // Сучасна гуманітаристика: збірник матеріалів ІV Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, 14 листопада 2017 р. – Переяслав-Хмельницький (Київ. обл.), 2017. – Вип. 4. – С. 121-125.